

Asia: VN/27386/2023-VNK-31

Luonnos valtioneuvoston toimenpideohjelmaksi rasismin torjumisesta ja yhdenvertaisuuden edistämisestä

Tarkentavat kysymykset

Millaista sidosryhmäyhteistyötä tulisi tehdä toimeenpanon aikana (yhteistyötahot, yhteistyön muoto ja fokus)?

-

Miten ja missä toimenpiteissä risteävän ja moniperusteisen syrjinnän torjuminen tulisi erityisesti huomioida?

-

Mitä sellaisia toimenpiteitä toimenpideohjelmasta puuttuu, joita valtioneuvoston yhdenvertaisuustiedonannon puitteissa pitäisi mielestäsi edistää?

-

Miten toimenpideohjelman tavoitteiden toteutumista ja vaikutuksia tulisi seurata?

-

Muut kommentit

-

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Näkövammaisten liitto on Suomen näkövammaisyhdistysten yhteistyöjärjestö, joka edistää sokeiden ja heikkonäköisten ihmisten oikeuksien toteutumista, tuottaa erityispalveluja ja toimii Suomessa asiantuntijana näkövammaisuuteen ja näkemiseen liittyvissä asioissa. Suomessa on noin 55 000 näkövammaista ihmistä.

Yhdenvertaisuuden edistäminen

Luonnoksen mukaan toimenpideohjelman kärkenä ovat aktiiviset ja konkreettiset toimet

rasismin torjumiseksi. Muita syrjintäperusteita kuten ikää, vammaisuutta ja seksuaalista suuntautumista sekä sukupuolten tasa-arvoa käsitellään läpileikkaavasti toimenpiteissä, jotka perustuvat tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien edistämismääräysten toimeenpanoon.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että toimenpideohjelman nimessä on maininta yhdenvertaisuuden edistämisestä. Jotta toimenpideohjelman nimi ja sisältö tosiasiallisesti vastaavat toisiaan, on siinä tarkasteltava kaikkia syrjintäperusteita. Pelkkä läpileikkaavuus ei ole muiden syrjintäperusteiden osalta riittävää. Ellei tarkastelua laajenneta, toimenpideohjelman nimi tulee muuttua. Sitä ei voida kutsua yhdenvertaisuuden edistämisen toimenpideohjelmaksi, jos se todellisuudessa tarkastelee pääasiassa rasismia ja asettaa toimenpiteitä vain rasismin torjumiseen.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (jäljempänä YK:n vammaissopimus) artikla 5 käsittelee tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Artikla on seuraava:

- "1. Sopimuspuolet tunnustavat, että kaikki henkilöt ovat yhdenvertaisia lain edessä ja lain mukaan ja ovat oikeutettuja ilman minkäänlaista syrjintää yhdenvertaiseen lakiin perustuvaan suojaan ja yhdenvertaisiin lakiin perustuviin etuihin.
2. Sopimuspuolet kieltävät kaiken syrjinnän vammaisuuden perusteella ja takaavat vammaisille henkilöille yhdenvertaisen ja tehokkaan oikeussuojan syrjintää vastaan syrjintäperusteesta riippumatta.
3. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen kohtuullisten mukautusten tekemisen.
4. Erityistoimia, jotka ovat tarpeen vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden jouduttamiseksi tai saavuttamiseksi, ei katsota tämän yleissopimuksen tarkoittamaksi syrjinnäksi."

YK:n vammaissopimus, Suomen perustuslaki ja yhdenvertaisuuslaki mainitsevat vammaisuuden yhtenä kiellettyinä syrjintäperusteina. Valtioneuvoston toimenpideohjelman on otettava tämä huomioon ja laajennettava toimenpideohjelman sisältöä muun muassa nostamalla vammaisuus samalle viivalle nyt kärkenä olevan rasismin rinnalle.

Vammaisuus suurin syrjintäperuste

Vammaisten ihmisten kohdalla syrjintä on edelleen syvällä yhteiskunnan rakenteissa. Vammaisuus on suurin syrjintäperuste yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulleiden syrjintäyhteydenottojen määrässä. On myös huomattava, että vammaisten ihmisten syrjintä on tilastoissa kasvanut jatkuvasti.

Syrjinnän yleisyydestä Suomessa kertoo myös se, että 44 % suomalaisista pitää vammaisten ihmisten syrjintää yleisenä. Tieto perustuu EU:n perusoikeusviraston tekemään tutkimukseen. Näkövammaisten liitto toteaa, että sen näkemys asiasta on yhtenevä näiden havaintojen kanssa.

Lisäksi vammaisten ihmisten kohdalla on huomattava, että kyseessä on huomattavan aliraportoitu ilmiö. Vammaiset ihmiset kokevat syrjintää kaikilla eri elämän osa-alueilla, toisin kuin moni muu ryhmä. Suuri osa syrjinnästä aiheutuu yhteiskunnan rakenteista ja vallitsevista asenteista.

On välttämätöntä, että toimenpideohjelma ottaa vahvemmin ja konkreettisemmin esiin vammaisuuteen liittyvät asiat. Vammaisuutta syrjintäperusteena ja yhdenvertaisuuden toteutumisen esteenä tulee tarkastella kattavasti. Myös toimenpiteissä tulee olla sekä erillisiä toimenpiteitä vammaisiin ihmisiin liittyen että yleisesti näkökulma, joka kytkee ne vammaisiin ihmisiin, sillä pelkkä läpileikkaavuus ja yleinen maininta eivät ole riittäviä.

Suomen ihmisoikeussopimuksia valvovilta elimiltä saamat suositukset

Luonnoksessa todetaan, että toisen maailmansodan jälkeisenä aikana YK:n ja muiden kansainvälisten organisaatioiden piirissä solmittiin rasismia ja syrjinnän vastaisen työn kannalta merkittäviä ihmisoikeussopimuksia, jotka yhdessä kansallisen lainsäädännön kanssa muodostavat vahvan oikeudellisen pohjan yhdenvertaisen ja sosiaalisesti kestävästä yhteiskunnan rakentamiselle. Näkövammaisten liitto huomauttaa, että tässä unohdetaan YK:n vammaissopimus. Sopimus on ratifioitu vuonna 2016 ja se on voimassa lakina. Sopimus on kansainvälinen ihmisoikeussopimus ja Suomea sitova.

Toimenpideohjelman luonnoksen mukaan siihen valitut toimenpiteet pohjautuvat muun muassa Suomen ihmisoikeussopimuksia valvovilta elimiltä saatuihin suosituksiin. Näitä suosituksia tai ihmisoikeussopimuksia valvovien elinten Suomelle esittämiä kysymyksiä ei ole tuotu esiin kattavasti. Toimenpideohjelman luonnoksessa on sivuutettu täysin YK:n vammaissopimuksen Suomen ensimmäisen maaraportin käsittely. Suomen maaraportin käsittely on käynnissä YK:n CRPD-komiteassa. CRPD-komitea on esittänyt lokakuussa 2023 Suomen valtiolle listan kysymyksiä, joihin Suomen valtio on vastannut huhtikuussa 2024.

Moniperusteinen syrjintä

Toimintaohjelman luonnoksessa todetaan, että moniperusteiseen syrjintään vaikutetaan läpileikkaavilla toimenpiteillä. Luonnoksessa ei täsmällisemmin kuvata, mitä nämä toimenpiteet ovat ja mikä on niiden vaikuttavuus. Näkövammaisten liitto huomauttaa, ettei ole riittävää vain luetella nämä muut syrjintäperusteet. Niihin on paneuduttava huomattavasti täsmällisemmin ja tarkemmin.

Näkövammaisten liitto muistuttaa, että CRPD-komitea on pyytänyt Suomelta lisätietoa niistä toimista, jotka on toteutettu vammaisuuteen, ikään, sukupuoleen, etniseen alkuperään, uskontoon, kieleen, alkuperään, kansallisuuteen, maahanmuuttajastatukseen, intersukupuolisiin piirteisiin, seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Suomen valtion vastauksessa CRPD-komitealle todetaan ylimalkaisesti, että ”Yhdenvertainen Suomi -toimintasuunnitelmassa moninkertainen syrjintä on huomioitu poikkileikkaavasti useissa toimissa, joilla on pyritty lisäämään tietoisuutta moniperusteisen syrjinnän käsitteestä, ilmenemismuodoista ja vaikutuksista.”

Sekä tämän toimenpideohjelman luonnos että Suomen valtion vastaus CRPD-komitealle on täysin riittämätön. Näkövammaisten liitto edellyttää, että moniperusteiseen syrjintään paneudutaan huomattavasti tarkemmin ja siihen liittyen kirjataan konkreettisia toimenpiteitä, joiden toteutumista ja vaikutuksia arvioidaan.

Yhdenvertainen Suomi –toimintaohjelman arvioinnissa suositellaan, että ryhmäkohtaisten erityiskysymysten tunnistamista tulisi vahvistaa lisäämällä tutkimusta eri ryhmien rasismikokemuksista. Samaan asiaan on kiinnittänyt huomiota CRPD-komitea, joka on esittänyt asiasta kysymyksiä. Suomen valtio on kiinnittänyt huomiota muun muassa saamelais- ja romanivähemmistöjen vammaisuuteen liittyviin kysymyksiin vasta CRPD-komitean kysymysten myötä.

Koulutus ja työelämä

Luonnoksessa todetaan toimenpideohjelman painopisteen olevan työelämässä ja koulutuksessa tapahtuvan rasismin ja syrjinnän torjumisessa. Luonnoksessa kerrotaan, että taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (TSS-komitea) on suosittanut Suomelle vuonna 2021, että koulujen opetussuunnitelmiin tulisi sisällyttää yhden vertaisuuden edistäminen. Lisäksi tulisi kouluttaa opetushenkilöstöä yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta, panna täytäntöön toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa sekä turvata kaikkien lasten oikeus inklusiiviseen opetukseen. Näkövammaisten liitto huomauttaa, että nämä eivät toteudu, mikäli toimenpideohjelmassa tarkastellaan lähinnä vain rasismin ehkäisyä. Vammaisuus on otettava mukaan huomattavasti laajemmin kuin se tällä hetkellä on luonnoksessa esillä.

Toimenpideohjelmassa on jätetty huomiotta, että vuonna 2023 myös YK:n Lapsen oikeuksien komitea suositteli Suomea vahvistamaan toimenpiteitä inklusiivisen koulutuksen toteuttamiseksi kaikille vammaisille lapsille. Lisäksi lapsen oikeuksien komitea suositteli muun muassa varmistamaan riittävät resurssit ja asiantuntijuuden palkkaamalla riittävästi erityisopettajia ja muita ammattilaisia, jotta vammaiset lapset ja lapset, joilla on oppimisvaikeuksia saavat yksilöllistä tukea.

Mikäli toimenpideohjelman yhtenä pohjana pidetään ihmisoikeussopimuksia valvovien elinten havaintoja ja suosituksia, niitä tulee kuvata laajasti. Koulutuksessa ja työelämässä tulee olla keinot puuttua eri syrjäytyperusteisiin sekä torjua välitöntä ja välillistä syrjintää.

Luonnoksen mukaan suunnitellaan ja toteutetaan koko koulutusjärjestelmän kattava tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kehittämisohjelma. Sen tavoitteena on tukea ja seurata lakisääteisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimista ja parantaa niiden vaikuttavuutta tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisen välineenä. Näkövammaisten liitto edellyttää, että kehittämisohjelmassa otetaan huomioon myös vammaisuus syrjäytyperusteena. On välttämätöntä, että suunnitelmissa tarkastellaan vammaisten ihmisten asemaa heidän monissa rooleissaan. Vammaiset ihmiset eivät ole vain asiakkaita tai koulutussektorilla oppilaita ja opiskelijoita. He ovat myös huoltajia ja alan työntekijöitä. Nämä kaikki näkökulmat on otettava huomioon.

Luonnoksen mukaan toimenpideohjelman toimilla parannetaan työnantajien tietoisuutta ja osaamista yhdenvertaisuuden edistämisen sekä monimuotoisuusjohtamisen käytännöistä. Näkövammaisten liitto edellyttää, että tässä sisältönä ovat myös vammaisuuteen liittyvät asiat, sillä muutoin ei voida puhua yhdenvertaisuuden edistämisestä merkityksessä, jossa se halutaan toimenpideohjelmassa tuoda esille.

Näkövammaisten ihmisten kohdalla työsyryntä ja esimerkiksi rekrytointisyryntä on helposti piiloon jäävä syryntän muoto. Se estää pääsyn työelämään. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämisen lakisääteisen näkövammarekisterin tilastojen mukaan työikäisten näkövammaisten työllisyysaste on 41 %. Tämä kattaa kokoaikatyötä ja osa-aikatyötä tekevät sekä yrittäjät. Kun työllisyysastetta verrataan koko väestön työllisyysasteeseen, ollaan siitä kaukana. Ellei syryntään koulutuksessa ja työelämässä puututa, ei näkövammaisten ihmisten työllisyysastetta ole mahdollista nostaa. Tällä on suora kytkös myös koko väestön työllisyysasteeseen.

Maahanmuutto, kotoutuminen ja kansalaisuus

Luonnoksessa todetaan, että kotoutumislain kokonaisuudistus astuu voimaan vuoden 2025 alussa. Uudistuksen tavoitteita ja sisältöjä kuvataan varsin myönteisesti. Näkövammaisten liiton näkemyksen mukaan todellisuus ei ole näkövammaisten ihmisten kohdalla näin myönteinen.

Myös CRPD-komitea on pyytänyt Suomen valtiota ilmoittamaan vammaisuuden ihmisoikeusmallin sisällyttämisestä ulkomaalaislakiin. Samoin se on pyytänyt ilmoittamaan turvapaikanhakijoiden, pakolaisten ja vammaisten siirtotyöläisten määrän sukupuolen, iän ja alkuperämaan mukaan jaoteltuna sekä toimenpiteet, jotka on toteutettu heidän sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujensa saatavuuden varmistamiseksi. Lisäksi CRPD-komitea on kysynyt terveyteen tai vammaisuuteen perustuvan kielitaitovaatimuksesta vapautuksen vaikutuksen Suomen kansalaisuutta koskevien hakemusten yhteydessä.

Suomen valtion vastaus kysymyksiin on varsin positiivinen. Se kuvaa lähinnä palvelurakennetta ja lainsäädäntöä sekä teoriassa yhtäläisiä oikeuksia palveluihin. Todellisuus ei ole yhtä myönteinen. Esimerkiksi kansalaisuushakemuksen yhteydessä kielitaitoedellytyksestä poiketaan vain harvoin terveydentilan vuoksi. Nämä ovat seikkoja, jotka on otettava huomioon toimenpideohjelmaa laadittaessa.

Toimenpideohjelman toimet ja seuranta

Luonnoksessa on kuvattu toimenpideohjelman toimia ja seuranta. Näkövammaisten liitto edellyttää, että toimissa ja toimenpideohjelman käytännön toteutuksessa otetaan samantasoisesti esiin kaikki syrjintäperusteet. Tämä tarkoittaa, että vammaisuus nostetaan samalle viivalle ja toimenpiteisiin nostetaan erillisiä vammaisuuteen ja vammaisiin ihmisiin liittyviä toimia ja näkökulmia. Pelkkä läpileikkaavuus ei ole riittävää.

Luonnoksessa todetaan, että toimenpiteinä tuetaan yhdenvertaisuutta edistävien järjestöjen toimintaedellytyksiä kansalaisjärjestöstrategian toimenpiteillä. Näkövammaisten liitto huomauttaa, että sosiaali- ja terveysalan järjestöjen toimintaedellytykset ovat epävarmoja ja vaakalaudalla. Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen avustuskeskus STEAn myöntämiin avustuksiin kohdennettavat huomattavat leikkaukset (30 %) ovat ristiriidassa järjestöjen toimintaedellytysten tukemisen kanssa.

Luonnoksen mukaan hallituksen puoliväliriihtä varten on tarkoitus tuottaa väliraportti, johon kootaan tietoa toimeenpanon toteutumisesta sekä mahdollisesti esiin nousseita kehittämistarpeita. Tässä väliraportissa on välttämätöntä tarkastella myös vammaisuutta sekä vammaisten ihmisten kokemaa syrjintää. Samoin on tarkasteltava moniperusteista syrjintää. Ellei näin tehdä, toimintaohjelman toteutus jää vajaaksi.

Yhdenvertaisuuden edistämiseen liittyvä yhteistyö ja toimijuus

Luonnoksen mukaan Yhdenvertaisuuden edistämisen kannalta keskeisiä toimijoita ovat ne, joilla on lakisääteinen velvollisuus torjua syrjintää ja edistää suunnitelmallisesti

ja tietopohjaisesti yhdenvertaisuutta. Lisäksi keskeisinä toimijoina mainitaan kansalaisyhteiskunta, poliittiset päättäjät, media ja yritykset. Luonnoksessa luetellaan muun muassa valtakunnan tasolla toimivia tahoja. Näkövammaisten liitto edellyttää, että luetteloon lisätään vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE. VANE on YK:n vammaissopimuksen valtiollinen koordinaatioelin, jonka tehtävänä on edistää YK:n vammaissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja vammaisten ihmisten oikeuksien huomioon ottamista kaikkien hallinnonalojen toiminnassa. VANE toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Se koostuu ministeriöiden, vammaisten ihmisten ja heidän omaistensa, työmarkkinajärjestöjen sekä alue- ja paikallishallinnon edustajista.

Näkövammaisten liitto edellyttää, että toimeenpanon aikana tehdään yhteistyötä eri vammaisjärjestöjen kanssa. Yhteistyön tulee olla monipuolista ja sitä tulee tehdä laajasti eri tavoin vammaisia ihmisiä edustavien järjestöjen kanssa. Toimeenpanossa tulee noudattaa YK:n vammaissopimusta. Sopimuksen 4 artiklan yleiset velvoitteet 3 kohdassa on kirjaus osallistamisvelvoitteesta. Kohta on seuraava:

"3. Laadittaessa ja toimeenpantaessa lainsäädäntöä ja politiikkoja, joilla tätä yleissopimusta pannaan täytäntöön, sekä muissa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa sopimuspuolten tulee neuvotella tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa ja aktiivisesti osallistaa heidät, mukaan lukien vammaiset lapset, heitä edustavien järjestöjen kautta."

Yhdenvertaisuuden toteutumiseen liittyvä tietopohja

Suomi on saanut tiedonkeruuseen liittyviä suosituksia kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelimiltä. Esimerkiksi taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien

komitealta vuonna 2021 saatu suositus toteaa, että sopimusvaltion tulee parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjäntäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksiaan.

YK:n vammaissopimuksen 31 artikla käsittelee tilastoja ja tietojen keruuta. Artikla on seuraava:

"1. Sopimuspuolet sitoutuvat kokoamaan asianmukaista tietoa, muun muassa tilasto- ja tutkimustietoa, jonka pohjalta ne voivat muodostaa ja toteuttaa menettelytapoja tämän yleissopimuksen soveltamiseksi. Tämä tieto on koottava ja sitä on ylläpidettävä noudattaen:

a) oikeudellisia takeita, muun muassa tietosuojalainsäädäntöä, jotta varmistetaan luottamuksellisuus ja vammaisten henkilöiden yksityisyyden kunnioittaminen;

b) kansainvälisesti hyväksytyjä normeja ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi sekä tilastojen laadinnan ja käytön eettisiä periaatteita.

2. Tämän artiklan mukaisesti koottu tieto eritellään tarvittaessa, ja sen avulla helpotetaan sopimuspuolten tähän yleissopimukseen perustuvien velvoitteiden täytäntöönpanon arvioimista sekä tunnistetaan ja käsitellään niitä esteitä, joita vammaiset henkilöt kohtaavat käyttäessään oikeuksiaan.

3. Sopimuspuolet vastaavat näiden tilastojen levittämisestä ja varmistavat niiden saavutettavuuden vammaisille henkilöille ja muille."

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että YK:n vammaissopimus velvoittaa yllä olevaan. Tämän vuoksi tietopohjaa on laajennettava ja tietoja kerättävä myös vammaisten ihmisten osalta ja näkökulmasta.

Kokko Sari
Näkövammaisten liitto ry